

pontból is érdekes kutatásai meggyőzően igazolták, hogy Nagyszombat nemcsak az ellenreformáció vallási és művelődéspolitikai tevékenységének, hanem a kelet-európai népek, kultúrák termékeny együttműködésének is fontos színhelye volt.¹⁹

Ide tartozott volna a nagyszombati „sztoikus nyárutó” tárgyalása is. Turóczy-Trostler József, akinek munkái nélkül mozdulni sem lehet a XVII. és XVIII. századi magyarországi irodalomtörténet területén, fedezte fel ezt a „sztoikus nyárutót” s utalt kapcsolataira egyrészt a barokk-humanista emblematikával és újsztoicizmussal, másrészt a „modernebb” (Descartes, Leibniz) bölcséleti áramlatokkal.²⁰ Képviselői közt voltak szlovák is: a szlovák Bohus András és Viszocsány Ferenc, a szlovén Enders Károly, a horvát Somalovics Pál. Tárgyalása egy szlovák irodalomtörténetben ezért indokoltan látszik.

Népköltészeti áttekintés, Melicherčík tollából, zárja a barokk fejezetet is (278—294. l.). Figyelmet érdemel, amit a *zbojník*okról, a szlovák hegyi betyárokról szóló énekekről, mondákról ír, a középpontban a híres Jáno-

šíkkal. Érdekes, hogy a szlovákoknál is megvannak a „porció-énekek”, a „hol volt, hol nem volt”-szerű mesekezdetek, a népmesékben a vasorrú bába (szlovákul: *ježibaba*), a mi Fehérlófiánkra emlékeztető *Popelvá*r-mesékben pedig a sámánizmus világából való csodaállat, a *tatoš* (táltos). További összehasonlító vizsgálatok itt is nagyon szükségesek volnának.

A tartalmas kötetet Ján Mišianik utószava zárja le (299—301. l.). Az utószó szempontjaival mindenben egyetértünk. Örülünk, hogy a régebbi és az újabb szlovák irodalom kontinuitását hangoztatja, s hogy további kutatásokra hív fel. Ezt ő maga is megszívlelte: bizonyítéka az említett Fanchali Jób-kódex fölfedezése. Tudjuk és látjuk más vonatkozásban is, milyen eredményes tudományos munka folyik mindenütt szlovák kartársaink körében. Különösen örvendetes, hogy egyre inkább elmélyül a magyar, szlovák, cseh kutatók együttműködése. Ezt az együttműködést kívánták szolgálni a mi észrevételeink is.

Angyal Endre

SZIGETI JÓZSEF: IRODALMI TANULMÁNYOK

Bp. 1959. Európa K. 241 l.

A magyar, az orosz, a német és a francia irodalom nagy alakjairól és fontos problémáiról szólnak e kötet tanulmányai. Az időben és térben messze eső témákat a vizsgálódás módszerei és elvei formálják egységessé, a sokféleséget valami sajátos együvértartozás jellemzi. Pedig a különböző tanulmányok nyilvánvalóan nem egy majdani kötet szem előtt tartásával fogalmazódtak. Szigeti József nem a filológus apparátusával dolgozik, s nem is a nemzeti irodalmak történetének sajátlagosan irodalomtörténeti kérdései izgatják: tárgyat mindenkor a világnézeti összefüggések, az alapvető esztétikai kategóriák oldaláról közelíti meg. Az epikai és a lírai realizmus kibontakozásának társadalmi feltételei, objektív és szubjektív lehetőségei, a realista művészet fejlődését elősegítő és gátló tényezők bonyolult egybefonódása — ezek a főbb vizsgálódási területek, amelyek a különböző korok és művek konkrét analízise révén kirajzolódnak. Ilyen módon átgondolt és összefüggő gondolatrendszer megnyilvánulásai az egyes tanulmányok, s a történelmi

fejlődés menetének megfelelően, a térben és időben távoli problémák logikusan egészítik ki egymást.

A Montesquieu-tanulmány nemcsak a francia felvilágosodás egyik jelentékeny alakjának és a *Perzsa levelek* gondolati világnézeti elemeinek sokoldalú bemutatása eredményeképpen értékes írás, hanem azáltal is, hogy közvetve a magyar irodalomtörténet-írás egyik fontos területén is elősegíti bizonyos problémák tisztázását. Montesquieu hatása rendkívül nagy volt Magyarországon, a magyar felvilágosodás korának írói, sőt a műveltebb nemesi közvélemény is számtalanszor hivatkozott rá, meglehetősen ellentétes politikai elképzelések igazolása céljából. Úgy is fogalmazhatnók, hogy e korszak magyar reagálásaiiban Montesquieu munkásságának erőnyei és gyengeségei egyaránt igen érdekes módon tüntek ki: a monarchikus illúziókba kapaszkodtak a konzervatív rétegek, a klímaelméletben pedig olyan kiváló magyar szerzők találtak ösztönzést a társadalom bírálata, mint Kármán József. Szigeti tanulmánya

¹⁹ FRANK WOLLMAN: Slovanství v jazykověš literárním obrození u Slovanů. (A szlávok szerepe a szláv népek nyelvi-irodalmi megújulásában.) Praha—Brno 1958. 37—38.

²⁰ TURÓCZY-TROSTLER JÓZSEF: Keresztény Seneca. Archivum Philologicum (Egyetemes Philologiai Közönlöny) 1937, LXI. 44—55.

e kérdésekre jellegénél és céljánál fogva nem érinti, de a Montesquieu-életmű döntő elvi problémáinak marxista elemzésével a tájékozódást jelentős mértékben megkönnyíti.

A kötet második tanulmánya Eötvös regényét elemzi. A Dózsa-regény, a *Magyarország 1514-ben* a század legkiválóbb történelmi regénye a magyar irodalomban. Az osztályellentétek kiéleződése és Eötvös világnézetének bizonyos elemei lehetővé teszik a magyar társadalom több lényeges kérdésének sokoldalú művészi ábrázolását. Szigeti nem egyszerűsíti a problémát: elemzésén végigvonul a centralista Eötvös gondolkodásának kettőssége, amely a nyugat-európai, nevezetesen a francia polgári történetfelfogással rokon. A forradalmak jogosultságának elismerése a múltra vonatkozóan s a forradalmi megoldás tagadása a saját kor viszonyaira vonatkoztatva — ennek a regénynek is leglényegesebb ellentmondása. A sajátos magyar helyzet következtében azonban, mivel az író a forradalom réméré figyelmeztet egy történelmi téma feldolgozásával, az előbbi gondolat, vagyis a forradalom szükségességének megértése kerül előtérbe. Az ellentmondás azonban ezáltal nem tűnik el, csak más módon jelentkezik. Szigeti Mészáros Lőrinc és Dózsa György ábrázolásának egybevetésével világítja meg a probléma egyik oldalát, s a regény főhősének, Mészáros Lőrincnek a műben betöltött szerepét boncolgatva adja meg azt a végleges választ, amely mindmáig változatlanul érvényes irodalomtörténetírásunkban.

Nincs lehetőségünk arra, hogy Szigeti elemzését lépésről lépésre nyomon kövessük. Pedig aligha mellőzhető az a megállapítás, hogy Eötvös regényírói módszere csatlakozik az európai realista történelmi regény hagyományaihoz, s hogy Eötvös történelemábrázolásának mélysége és hitelessége meghaladja a modernnek mondott Kemény Zsigmond művészetét. Ezt a kérdést egyébként, Kemény Zsigmond oldaláról is szemügyre véve a problémát, irodalomtörténetírásunknak végre teljesen tisztázni kellene már. Szigeti tanulmánya fontos elvi kérdéseket old meg, érvelése mindvégig meggyőző. Némi hiányérzet azonban mégis támad az olvasóban. Úgy érezzük, hogy itt a szükségesnél nagyobb távlatból szemléli tárgyat, a konkrét magyar viszonyoknak csak az általános sajátosságait veszi tekintetbe, Eötvös írói pályafutásáról csak mellékesen szól. A magyar regény fejlődésének, a reformkori irodalomnak eleven és Eötvös művészi tevékenységére éppen nem hatástalan tényezőire nem terjed ki figyelme.

Eötvös regényének vizsgálata a sajátos magyar viszonyoknak megfelelően éppúgy a realista ábrázolás lényeges kérdéseit tartalmazza, mint a kötet többi írása. A tanulmánykötet kronológiai rendjében, amelyet

nem az írások keletkezésének időpontja szab meg, hanem a tárgyalt műveké, a Dózsa-regény után az *Anna Karenina* következik. A polgári irodalomtörténetírás csak a magánélet problémáját, a feudális-polgári házasság válságának ábrázolását vélte felfedezni az orosz regényirodalom e remekében. Szigeti körültekintő analizisében kibontja az általánosabb tartalmakat, s Lenin ismert Tolsztojtanulmánya alapján hozza felszínre a regény igazi értékeit.

A nőalakok különleges szerepe az orosz kritikai realista regényben — fejtegeti Szigeti József — nem véletlen, esetleges jelenség. Ez a hagyomány, amely a társadalomábrázolás sajátos lehetőségeiből ered, a szocialista realizmus első kimagasló alkotásában, Gorkij *Anyja* című regényében is felfedezhető. A különbség azonban lényeges. A forradalmi proletariátus életét a munkásmozgalom ideológiájának fényében megörökítő alkotás, a kettős elnyomás alatt görnyedő munkásasszony történetében, rendkívüli élességgel és pontossággal rajzolja az elnyomott tömegek öntudatra ébredését. Gorkij már nemcsak a polgári-feudális társadalom széthullásának folyamatát, hanem a helyébe lépő új társadalmi rend megteremtésének feltételeit is ábrázolja. Ezzel túllép valamennyi elődjén és új korszakot nyit nemcsak az orosz, hanem a világirodalom történetében is.

A tanulmánykötet gazdag anyagát az e sorokban jelzett gondolatok természetesen nagyon is vázlatosan és egyoldalúan érzékeltetik. A kritikai realizmus határait, erőnyeit és fogyatkozásait tárja fel Szigeti Heinrich Mann két regényének (*Az alattvaló, A kisváros*) elemzése kapcsán. Az eddigi, epikai alkotásokkal foglalkozó tanulmányokat a líra kérdéseit tárgyaló két írás követi. A *Magyar líra 1947-ben* című tanulmány első sorban az „izolált én” problémáját boncolgatja. Sárközi, Illyés, Szabó Lőrinc, Fehéres Sándor költészetében mutatja be igen finom, szellemes eszközökkel a történelem feltette kérdésekre adható különböző válaszok objektív és szubjektív tényezőit. Közben mintegy mellékesen, de rendkívül találóan fejtegeti az epikai és a lírai realizmus sajátosságait. Szabó Lőrinc költészetére Szigeti még egyszer visszatér (*Szabó Lőrinc költészetének értékeléséről*), s Illyés Gyulával polemizálva olyan fontos elvi megállapításokat vet papírra, amelyek alapjául szolgálhatnak az e területet érintő későbbi kutatásoknak. Ugyanez mondható el a kötetben közölt Szerb Antal portréről is.

Szigeti József tanulmánykötete főként azokkal az erőnyelvek tűnik ki, melyek irodalomtörténetírásunkból sokszor sajnálatosan hiányoznak: a szélesen megalapozott filozófiai-esztétikai kultúrára, az elvi kérdések iránti fogékonyságra, rendszeres, hatá-

rozott, s a nagy koncepciókban is árnyalt, szigorúan marxista—leninista szellemű elemzési módszerre gondolunk. S ha olykor óhajtunk is, hogy az irodalom speciális részletkérdései nagyobb helyet kapjanak Szigeti

tanulmányaiban, hiányérzetünkért bőségesen kárpótolnak e magvas írások időálló tudományos eredményei.

Weber Anta

KOMLÓS ALADÁR: A MAGYAR KÖLTÉSZET PETŐFITŐL AD YIG

Bp. 1959. Gondolat K. 552 l. 16 t.

Az utóbbi évek több tanulmánya (korábban például Rónay György könyve *Petőfi és Ady között*) mutatja, hogy irodalomtörténetünk egyre nagyobb figyelemmel fordul a XIX. század második felének kérdései felé. Ez az érdeklődés érthető és természetes, hiszen a magyar polgári irodalom kialakulásának vizsgálata nélkülözhetetlen századunk sok problémájának megoldásához. Komlós Aladár, több Petőfi és Ady között elhelyezkedő életmű alapos feldolgozásával talán leg-hivatottabb szakembere ezen időszak költészetének, üttörő érdemű új könyvében marxista igényrel, bő ismeretanyaggal rajzolja meg az ötven esztendő fejlődésének fő vonalait. Kötete — melyet nyilván nem tekint még szintézisnek, inkább csak összefüggő portrészorotznak — megbízható támasza lesz a további kutatásnak.

A magyar költészetnek Petőfitől Adyig terjedő szakaszát világosan és a történeti fejlődésnek megfelelően tagolva, elsősorban az egyes arcképekénél nyitott lehetőség arra, hogy új, előrevivő és helyes értékeléssel egy sor mindmáig tisztázatlan vagy tévesen interpretált jelenséget magyarázzon meg. Komlós Aladár — nem befolyásoltatva magát irodalomtörténeti közhelyektől — friss szemmel és a marxizmus módszerének felhasználásával több mértéktartó és igazságos eredményhez jutott Arany János „titkainak” megfejtésében, Tompa Mihály értékelésében, a népmozgalmi irány meghasonlásának bemutatásában, általában az 1850—1867 közötti korszak felmérésében. Természetes, hogy Vajda János, Renciczky Gyula és Komjáthy Jenő portréi is kiemelkedően sikerültek, igen alaposak és árnyaltak. A rövid összefoglaló fejezetek, melyek az egyes arcképek között, egy-egy költői csoport vagy irányzat tagjainak egyedi tárgyalása után (ha vázlatosan is) summázzák a legfontosabb ismérveket, minduntalan arról tanúskodnak, hogy a szerző a gazdasági-társadalmi fejlődés egészét tartja szem előtt. Ugyanakkor az olvasmányosságot nagymértékben növeli, hogy az esszéisztikus megfogalmazások, gyakran majdnem aforizmaszerűen, egyértelmű és közérthető összegezéssel sietnek az olvasó segítségére (mint pl. a Tompa-fejezetben vagy Lévaynál stb.). Kű-

lön ki kell emelni azokat a részeket, melyek a verselemzés oldaláról közelítik meg egy-egy költő vagy kor sajátosságait: ezek példaképpül szolgálhatnak az irodalmi szövegek egyidejű értelmi-érzelmi vizsgálatához.

A negyvennégy arcképet tartalmazó, ötvenhat évet felölelő kötet azonban — szét-daraboltsága miatt is — néhol kénytelen elnagyolt következtetésekkel beérni. Ennek oka elsősorban a könyv felépítésének két ellentétes módszert összebékíteni akaró igyekezetében, részint az árnyaltabb marxista elemzés megkerülésében keresendő. Az egyes költőkről készített kisebb-nagyobb, kerek fejezetek laza füzérét át- meg átmetszik az egészen rövid és szükségképpen csak vázlatos áttekintést nyújtó fejezetek a műfaj és a közízlés fejlődéséről. Így sem önálló portrék nem készülhettek (csak a költőre lévén figyelemmel s ott is csak arra ügyelve, hogyan mutatnak eredményei Ady felé), sem pedig szerves, a jelenségeket lépésenként nyomon követő összegezés nem születhetett. Ez a módszerbeli elképzelés néhol (például Gárdonyi esetében) érthetően torzításhoz vezetett, másutt pedig — ahogy arra Makai Emilnél még majd visszatérünk — egyenesen öncélúvá vált.

A kötet első részében Arany János portréja meggyőzően válaszol meg számos mindezeideig tévesen magyarázott kérdést. A forradalom utáni korszak őszinte — ám tiszteltető — vizsgálata, a költő alakulásának bemutatása s az 1849 előtti periódus tisztázása több új eredményt hozott. Ezek közül talán legfontosabb annak bemutatása, hogyan marad meg Arany János a társadalmi kérdések felett s éppen ezért hogyan veszíti el költészetének legfőbb tárgyát a kiegyezés után; hogyan válik a kor első dekádens költőjévé. Arany János érdekes tárgyalása azonban nemcsak magának a költői életműnek a szempontjából fontos, hanem az egész 1906-ig terjedő korszak legfontosabb kérdései miatt is, hiszen a népmozgalmi irány későbbi bomlásának okai itt rejlenek. Az a tény, hogy elsősorban a kiegyezésig, költészetünk — Világos után — a nemzet további sorsát feszegeti s az egyre erősödő társadalmi problémák felett átsiklik, már jelzi, hogy a szociális helyett a közjogi tartalom került előtérbe s ez

1867-tel kiesik, illetve formális lesz, jellemző példájával az újabb fejlődést követni már nem tudó mondanivalónak. Komlós Aladár találó megállapítása szerint „Világos után nálunk nem a társadalmi kérdés, hanem a nemzet sorsa a fő probléma; az irodalmat az elnyomott nemzet gyászja és reménye tölti meg tartalommal, forró, eleven feszültséggel” (29. l.). A „nemzet sorsa” azonban — sejt talán kissé bővebben is érinthetnénk — mindenkéltől a nemesség sorsát jelentette, s egyre inkább csak a nemességét. Ha igaz az, hogy az önkényuralom alatt „a nemzet tekintélyes része nyomorban élt és álmadozott, a másik viszont... elvileg józanságot hirdetett s magabizálva vizsgálta a magyarság múltját és jövő kilátásait” (21. l.), akkor nyilvánvaló, hogy a szerző is nemesi értelemben használja a „nemzet” fogalmát s nem veszi figyelembe e koncepció hiányosságait. Az ötvenes évek végének megerősödő parasztmozgalmai pedig — melyek majdnem forradalmi állapotot teremtettek 1860 körül az országban — azt bizonyították, hogy az országot nemcsak a függelenség elvesztése okozott gondot, hanem a megoldatlan szociális kérdések is, és talán nem lett volna haszontalan ennek a kontrasztnak a felhasználásával mutatni rá a petőfieskedők s a népnemzetiek költészetének egyoldalúságára. A társadalom feszültségének növekedése egyúttal arra is fel kell, hogy hívja a figyelmet, hogy az ötvenes években a gazdasági fejlődés korántsem volt olyan lassú ütemű, mint eddig hittük s ha a „befelé forduló líra” Madách Imréje „korát romantikus antikapitalista módon ítéli meg” (134. l.), ha felveti a „nagy ember és a tömeg” kérdését (133. l.) már ebben a korszakban, s ha hozzávesszük, hogy Vajda János — egyik röpiratában — a *magyartól* elfeledett ember jogait követeli, Zilahy Károly pedig már álmovilágba menekül, nem hihetjük, hogy e költők művészi hasonlósága csak „valami alkati rokonsággal magyarázható” (131. l.).

Az 1850—1906 közötti nagy korszak legfontosabb jelensége a kapitalizmus hazai kibontakozása, s a legfőbb, legmegbízhatóbb mérce e fejlődés következményeinek állandó, folyamatos szemlélése. Az új kialakulásának szemszögéből s nem a régi elhalásának aprólékos nyomonkövetésével talán nagyobb hangsúly tkaphattak volna a kapitalizmus kialakulásának korszakára általában jellemző tünetek: az új morál, az egyén és a tömeg problémái. Az 1867—1880 közötti időszakban Komlós Aladár igen sokoldalúan, mély elemzések egész sorával mutatja meg „az erkölcsök megdőbentét-lezülését” (138. l.) — mely alatt természetesen elsősorban a nemesség erkölcsének lezülését kell érteni — s a népnemzetiek meghasonlásának tragikus folyamatát, de nem húzza alá különösen a dezilluzionizmus olyan jegyeit, melyek már az egyre

lendületesebben fejlődő tőkés rend következményei. A népnemzeti iskola fiatalabb nemzedéke — mint Szabó Endre példája mutatja — már „illúzió nélküli nézi a vallást és a társadalom erkölcsét” (165. l.), de a keletkező új még nem tudja a hiátust betölteni. A romantikára való „ösztönös” törekvés, a rendkívüli, szokatlanra jelentkező „öszönös” igény (174. és 175. l.) pontos magyarázatát megtalálhatjuk ugyan, de talán nem lett volna felesleges már itt rámutatni arra, hogy először bukkan fel olyan jelenség, mely a századvégnek kulminál.

Az előremutató jegyek — mint a neo-romantika mellett a városi témák megjelenése stb. — gazdag dokumentációja nyilván a könyv szerkezetének — véleményünk szerint nem szerencsés — törvényei miatt az egyes portrékból foghatók csak össze, pedig inkább e továbbvezető szálak mentén, mintsem egy-egy költőnél kisebb-nagyobb kitérőre kényszerítve kellene a századvéghez eljutnunk. (Legyen szabad példaként Szabó Endre *Űrnapián* című versét említeni: ez a túlfűtött elkeseredés a kilencszázas évek fordulóján sok költőnél divatos cinizmusba fordul át.)

Az utolsó, 1880—1906 közötti korszakban is elsősorban a népnemzeti iskola elhalásának és az „idill költőinek” bemutatóásával tűnik ki Komlós Aladár tekintélyes könyve. Pósa Lajos, még inkább Szabolcska Mihály költészetének kiváló, mesteri elemzése s Kozma Andor, Bárd Miklós és Vargha Gyula bemutatása mellett azonban — úgy érezzük — nem jut mindig kellő figyelem a sokkal ziláltabb, nehezebben összefogható, ám Adyhoz elsősorban innét vezető fonalak kibogozására. Az „idill költőinek” romantikus (és erősen nacionalista) antikapitalizmusa már a fejlődés fővonaláról félreszorult irányzat végső próbálkozása, s ha tömeghatása nem is hanyagolható el, művészi értéke annál inkább. Érzésünk szerint ugyanez áll bizonyos mértékben a népnemzeti iskola végén álló Bárd Miklósról és Vargha Gyulára is. Schöpflin Aladár 1916-ban talán azért elemezte tiszteletreméltó jóindulattal Vargha Gyula költészetét, mert az ellentétből szeretett volna igazolást felmutatni a *Nyugat* törekvéseihez, de nem valószínű, hogy több évtizeddel később ugyanilyen indítékok vezérlésének kell engednünk. Komlós Aladár szerint „a népnemzeti iskolából meglepő módon a politikailag reakciós Bárd Miklós és Vargha Gyula állnak művészi tekintetben az új lírához legközelebb” (278. l.). Az a Vargha Gyula, aki első korszakában „a népnemzeti iskola szabályos tanítványának látszott” (285. l.), 1906 körül megújul, kivirul, s bár mondanivalója szélsőséges reakciós (egyforma haraggal rúgtat a szocialisták és a nemzetiségek ellen), több művészi tulajdonsága (mint például „foltatlanul tö-

kéletes verstechnikája” [295. l.] „hídnak mutatják a népnemzeti iskola és a *Nyugat* között” (294. l.). Nevezett költő azonban akkor ismerkedik meg az új költészet hazai és külföldi eredményeivel, amikor az már korántsem szokatlan s elképzelhetetlen, hogy ne elsősorban a hazai és külföldi hatások váltották volna ki költészetének átalakulását. Vargha Gyula egyéni fejlődésének szempontjából bármennyire is érdekes ez a periódusa, az új költészet kialakulásában vajmi kevés eredményt jelent, elsősorban azért, mert a magyar költészet új ága ekkor már él és publikál. Egyetértünk Komlós Aladárrel abban, hogy Vargha Gyula „hiába újult meg művészeleg, megkésétt vele: 1914-ben (mikor a *Dalok* után harminchárom évvel első új könyve megjelent), Babits—Kosztolányi—Tóth Árpád az új lírát már évek óta és merészebben művelte” (299. l.). Azzal azonban nem, hogy „a népnemzeti iskola törzsét az általa beoltott parnasszista ággal szinte észrevétlenül újította és finomította meg” (296. l.), s nemcsak azért nem tudjuk ezt a tételt elfogadni, mert a népnemzeti iskola ekkor már igencsak anakronisztikus volt, hanem azért sem, mert Vargha Gyula versei — ahogy a kötetben idézett *Panteista* szellemi törpe-sége, a *Menekülés* (1913) gyenge rímei, a *Dunaparton* primitívsége bizonyíthatják — a kor átlagszínvonalához képest sem büszkélkedhetnek. (Vargha verseiből talán sokoldalúban kellett volna az idézeteket kiválogatni.)

Sokkal inkább megtalálhatjuk Ady és az új költészet elődeit az ún. modernek között. Bármennyire is a „hanyatló dzsentri diktálja az életformát és az izlést” a polgárság számára is (236. l.), a század végén már a burzsoázia szélesebb rétegeiben sem csak a népszínmű, a cigányzene, az anekdotikus festészet és a nóta a legnépszerűbb. Az újonnan épült Körúton, palánkok és kertek között már a millennium évében megnyílik a Vigszínház, mely hamarosan szakítani tud a népszínművekkel s teheti ezt elsősorban azért, mert új közönség van felnövében. A német naturalista drámák, a francia polgári vígjátékok vagy akár a liberális olasz Bracco darabjai a következő évszázad első feckéi; immáron a közönségtörténet szempontjából is. Erre a rétegre támaszkodott a „modernek” egyik része, ez ad biztatást a „nagyváros költőinek”.

A könyv érdekes is kiemelkedő részekben gazdag bátor fejezete igyekszik összefogni mindazt, ami a századfordulón a magyar irodalomban jelentkezett s elsősorban csak itt tekint ki a világirodalomra is. De a „modernek” költői problémái továbbra sem oldódtak meg teljesen az irodalomtörténet számára. Reviczky Gyula kitűnő bemutatása mellett a kisebb jelentőségű költők (mint például Zempléni Árpád, Telekes Béla vagy Szilágyi

Géza, Szász Zoltán) több vonását nem sikerül felderíteni, illetve nem sikerül egészen pontosan megmagyarázni. Abban, hogy Komlós Aladár nagyigényű és tekintélyes könyvének ez az úttörő része bevallottan is bizonytalan-kodik („A század utolsó-harmadában tudvalevőleg a szellemi alkotások egész területén nevezetes mozgás megy végbe: filozófia, irodalom, festészet, zene a lélek felé fordul, a külső tapasztalatok világa helyett a lelki folyamatokat tekinti értékesnek, sőt egyedül valóságosnak... A megfigyelés nem új, de magyarázatot még nem találtunk reá” — írja a 474. lapon), abban egész irodalomtörténetírásunkat illeti az elmaradás. Komlós Aladár mindenestre sok értelmes részlet-megfigyeléssel szinte a megoldás küszöbéig elérkezett már, amikor az idealizmus angol és francia útját a XIX. században végigkíséri. Sajnálatos, hogy éppen a kulcskérdések előtt áll meg. Pedig akár Ludwig Hevesi, akár Hermann Bahr kiindulópontot nyújtottak volna gondolatmenete sikeres befejezéséig, ha az ún. német és osztrák szecessziót veszi szemügyre.

A magyar századvég — akárcsak osztrák szomszédja s a német is — erősen eklektikus: különféle hatások érik utól egymást s keverednek össze. A festészet világosban mutatja, hogy akkor, amikor még az allegorikus iskolák is virágoznak, amikor az akadémizmus a naturalizmussal vegyül s a naturalizmusból kinőtt impresszionizmus Párizsból német földre érkezik, szinte egyidejűleg jelenik meg a franciáktól (Justh naplójában Gustave Moreau képével kapcsolatban említi) a szimbolikus-misztikus irányzat is. Mindehhez hozzá kell vennünk, hogy erre az időre esik Japán megnyitása, s ezidőben járja be Európát a keleti művészetet bemutató kiállítás, melynek hatása már a nagy francia impresszionista generáción is fellelhető. A valóságot spiritualizáló, szimbólumokba átalakító s egyidejűleg stílzálásra, végtelenségre törekvő szecessziós iskolák nemcsak a képzőművészetben jelentkeztek. Legmodernebbnek (az irodalomban is, zenében is) azért hitték magukat, mert a megelőző évtizedek világnézetével erősen szembe forduló filozófia alapján állottak; talán nem lenne érdemtelen James és Bergson szellemi hatására vizsgálódásainkban fokozottabban figyelni. W. James pragmatizmusának közvetlen jelei csak 1909-től (a magyar fordítás után) fedezhetők fel nálunk, közvetett hatása azonban a külföldi iskolákon keresztül már korábban is érvényesülhetett. S érvényesülhetett elsősorban azért, mert már nálunk is megteremtődött a talaj nézeteinek befogadására, mint ahogy Bergson elméleteinek felhasználására is. Európa sok országára (kisebb-nagyobb mértékben) jellemző a múlt század derekának erős pozitívizmásával, a tudomány és a haladás biztonságérzetével

szembeni reakció, mely a hitet, az érzelmeiket, az álmodat, a tudatalattit tette az új világerzés alapjává. Ez a spiritualizmus — általános feltűnése miatt — nem magyarázható (egészen durván szólva) mással, mint a kapitalizmus továbbfejlődésével az imperializmus felé (legharsányabb képviselői majd az „izmusok” lesznek!). A katasztrófaérzés elhatárolódása, az egyén teljes elbizonytalanodása, irracionálisba menekülése a polgári művészet és irodalom egy részének meghatárolását jelzi. Ennek az áramlatnak a jegeit nem lenne könnyű mind felsorolni, de az összefüggések itt keresendők s talán egyszerűen szecesszióknak jelölhetők, fenntartva, hogy ez eklektikus irányzatot takar.

Ennek a szecesszióknak az egyes jelei a századvég sok költőjénél megtalálhatók. Telekes Bélára „a konkrét realitás mellözése s helyette valami fényből, árnyból, ködből szőtt megfoghatatlan furcsa világ villódzgatása” a jellemző (376. l.); „dekoratív képzetet és valami szimbolizmusszerű hímzést” (377. l.); Rudnyánszky Gyula „az összes századvégi szellemi irányzatok keresztesési pontja” (360. l.); Endrődi Sándor „kísérlet-romantikába” menekül (338. l.); Zempléni Árpád — nem véletlenül — a keleti motívumokat keresi s Heltai Jenő firtorokat („Grimassen!”) vág a világra. Ha folytatni akarnánk a sort, nyugodtan ideírhatnánk a kezdő Adyt vagy a fiatal Kasságot is. Az erotika kérdései, melyek külön fejezetet kaptak a könyvben, ugyancsak e szecesszióknak jellegzetességei s pozitív társadalmi előjelük is érthető, hiszen a „kivonulók” a maradi polgári-feudális művészetből szakadtak ki s az álszent erkölcsi törvények ellen indítottak harcot. Szilágyi Géza ezekre a vad, „polgárt-pukkasztó” bécsi szecessziókkal tartott kapcsolatot. (S ha a szecesszió erős erotikájára igazán perdöntő bizonyítékot akarunk, Czöbel Minka *Donna Juanna-ját* vagy Gárdonyi Géza festményeit kell megemlítenünk.)

A szecesszió jegei Komlós Aladár könyvében ki nem mondottan még sok más helyen is feltűnnek. E messzire vezető problematika helyett azonban hadd térjünk ki még egyre, mely a mű arányait tekintve kis helyet foglal ugyan el, de sok megoldatlan kérdést rejteget. S ez a „nagyváros költőinek” kérdése. Nem látszik szerencsésnek, hogy Makai Emilről — Ignótus, Heltai és Szentessy mellett — csak azért emlékezik meg a könyv, mert „Elhunytáról többek közt a fiatal Ady Endre rögtönzött meleg siratóverset, s ez készítet arra, hogy ma még foglalkozunk a korán elnémult költővel” (416. l.). Sem ez, sem pedig az előszónak az a megjegyzése nem vezérrelhet, mely szerint „megfigyelhetjük, hogy míg a századközépi nemzeti liberalizmust általában kálvinista költők képviselik, a századvégen főképp katolikus költők szolal-

tadják meg a transzcendens igényeket és zsidó városi költők segítenek felőrölni az erkölcs és gondolkodás feudális csökevényeit” (8. l.). A szecesszió vizsgálatánál — mely igencsak transzcendens igényeket szolgált meg — vallási különbség nélkül ott találjuk a fiatal költők egész sorát. Ha marxista kiindulópontból közeledünk a kérdéshez, vitathatatlanra válik, hogy a „nagyváros költőinek” világnézete — mely (a talán egészen ide nem illő Szentessy Gyula kivételével [l. például *Pusztán c. verse*]) a polgári liberalizmus kiáltó esete — több összetevőből alakult ki, s csak ennek egyik ága az a progresszív fiatal zsidó értelmiség, mely (jobbára vidékről felkerülve) a liberalizmus élcsapatában harcol. A „magyar és zsidó elit egymást átjáró szelleme” (401. l.) akkor kap pontos, tudományos magyarázatot, ha zászlóvivőinek eredetét elsősorban *társadalmilag* nézzük meg. Az ilyen vizsgálat kimutatná, hogy akár már ez időben, akár később (pl. Komját Aladár esetében) a magyar haladó irodalom képviselői nem véletlenül kerülnek ki a szegény körülmények között élő, a néppel kapcsolatot tartó s az iskolákban ezer megaláztatást végig szenvedő zsidó értelmiség tagjaiból, mint ahogy ugyanennek a haladó csoportnak más tagjai — legyenek katolikusok vagy kálvinisták vagy mások — általában ugyanezt az utat járják végig.

Az irodalomtörténeti s nem személy szerint Adyhoz kapcsolódó szempontok (mint pl. Makai Emil esetében) talán a „tömeg és az egyén” kérdéseinek bővebb taglalását is lehetővé tették volna. A „szocialista költők” — igen meggyőző és úttörő — bemutatásakor véleményünk szerint a korábban használt „szocialisztikus” jelző megfélemlőbbnek látszik (l. MTA I. Oszt. Köz. 1957.).

A magyar költészet Petőfitől Adyig — ahogy legalább a problémák vázolásában remélhetőleg sikerült némileg bizonyítanunk — mai líránk sok kérdésének előzményeit felveti s igen gondolatébresztően, lenyűgöző anyagismerettel vezet át fél évszázadon. Mindaz, amit fentebb elősoroltunk, azokat a pontokat szándékoztak jelölni, melyekből az új kutatók vélhetőleg kiindulnak majd. Minden bírálat — talán a műfaj megkövetelte szabályok miatt is — az ellenvetések felsorakoztatásával szükségszerűen némileg torz képet rajzol a tárgyalt műről. Eppen ezért szükségesnek tartjuk (ha csak néhány mondatban is) leszögezni, hogy mindaz, amit elsősorban a könyv utolsó fejezetével kapcsolatban elmondottunk, semmit nem von le Komlós Aladár vizsgálódásainak úttörő, bátor jellegéből. Szerző elsőnek kísérli meg, hogy a mindmáig mostohán kezelt századfordulóról, ha vázlatosan, egyelőre még portréba tördelve is, áttekintést adjon. S ha érzésünk szerint nem lett volna haszontalan a könyv egészében a

gyakoribb kitekintés a világirodalomra, ha a portrészerű szerkezet még megakadályozhatta is a teljes korpál kialakítását, bizonyos, hogy a fejlődés fő pontjait biztos kézzel jelölte meg. S a kutatások — az utóbbi évek ezen időszakról szóló munkái közül — éppen ezért első-sorban Komlós Aladár adataiban gazdag, a marxizmust a századvég sok jelenségére első-

ként alkalmazó, anyagában-terjedelmében tekintélyes könyvből fogunk példát is találni, biztatást is meríteni. A szintézisre törekvés, egészben látás irodalomtörténeti igényességéből, a bátor vitázó kedvből, az áttekinthető közlési formából pedig a könyv tartalmi értékein túl is van mit tanulnunk.

Szabó György

BABITS MIHÁLY VÁLOGATOTT MŰVEI

1—2. köt. Válogatta és a bevezetőt írta: Keresztúry Dezső. Bp. 1959. Szépirodalmi K. XCV, 327 ; 449 l. (Magyar Klasszikusok)

Századunk irodalmi problémáinak felkutatása, értékrendjének, a monádok és csillagképek egymáshoz való viszonyának, a köztük működő vonzó és taszító erők játékának felmérése, feltérképezése valójában csak most kezdődhetik meg igazán. Mára már — s az idő haladtával egyre inkább — rendelkezünk azzal a távlattal, mely műhatatlanul szükséges egy elmúlt kor s embereinek tárgyilagos felméréséhez és értékeléséhez; az időbeni távolságot — mely meglazítja és elhalványítja a kortársak szemét óhatatlanul elfátyolozó személyes kapcsolatokat, vonzalmakat és ellenszenveteket, — mely tudományos és művészeti gondolkodásunkban a század közepén végbement: kilépve egy elmúlt kor ideológiájából és már minden oldalán repedező értékrendjéből, határozottan a jövő felé fordítva tekintetünket, elkezdett helyére találni a világ s azon belül az irodalom múltja is természetesebb rendbe sorakozni.

Kevés írónk van, akinek az értékelését és szerepét olyan mélyen érintette volna ez a változás, mint éppen Babits Mihályét. A Herczeg Ferenc szerepéről és jelentőségéről évtizedekig fenntartott hivatalos fikciót talán még azok sem vették egészen komolyan, akik propagálták; Ady központi szerepét pedig még a hivatalos irodalom korifeusai sem tudták tagadni — legfeljebb negatívan fogalmazták, szidálommal és átkozódással. S az ország baloldali közvéleménye — szintézis szinté még a kritika előtt — ráértett József Attila jelentőségére már a harmincas évek végével, úgyhogy valójában a felszabadulás utáni értékelés, mely a modern magyar líra két legnagyobb, a világirodalomba is belenövő jelentőségű lépését Ady Endre és József Attila költészetében látta, valójában nem tett mást, mint a félig-meddig a közvéleményben addigra kialakult értékrendet hitelesítette, megerősítette, tudományos és esztétikai érvekkel alátámasztotta.

Nem volt költő, akinek értékelését ez a folyamat annyira befolyásolta volna, mint éppen Babits Mihály. Ő, aki riadozva s újra meg újra a magányba húzódva, de valaha

rögtön Ady után következett a magyar költészet nevei között, akinek irodalmi vezéri szerepét életében még az ellenfelei is elismerték, s akinél erősebb stílári és gondolati hatású lírikus a két világháború között bizonyára nem volt, most mintha megszűnt volna lenni: csak formai eredményei éltek többé-kevésbé tovább a magyar költészet nyelvében, de művei nem nagyon jelentek meg, rá nem hivatkoztak. Erdemes megnézni a magyar irodalom évi bibliográfiáit ebből a szempontból: alig van név a múltból, mely oly kevés szerpelne, mint éppen Babitsé.

Szemhunyorgatva kényszert s pusztá adminisztratív tilalmat sejtéssünk? Nemcsak helytelen: igaztalan is lenne. Igaz: a *Magyar költő 1919-ben* szerzőjének e tanulmányt és magametségét nem bocsáthatták meg egykönnyen azok, akik 19 örökösének tudták és vallották magukat; azok, akiket az ellenforradalom üldözött, börtönbe vetett, nem egykönnyen teheték zsebre, hogy Babits — aki a forradalomtól kapott katedrát — ha nem is viszolygás és ellenérzések nélkül, de egészen jól ki tudott egyezni ezzel az ellenforradalommal. Babits 1945 utáni holdfogyatkozásában ezek mégiscsak másod- és harmadrendű okok voltak: elsőrendű oka kétségtelenül a költőben magában rejtett. S erejében éppúgy, mint gyöngéiben: az elvontságra, filozófiai tágasságra lírára való hajlamában éppúgy, mint az ezzel párosuló szenualizmusában; kissé merev és szertartásos „úri tartásában” csakúgy, mint idejétmúltan is eleven liberalizmusában, toleranciájában. Valójában gyakran már nem is az író és a lírikust láttuk, hanem csak a megmerevedett tartást — s azt is elsősorban nem az ő testén és művén, hanem másod- és harmadrangú epigonjai és utánzó elűzött pózain.

Vajon azzal, hogy a „Magyar Klasszikusok” sorozatában megjelent Babits Mihály műveinek kétkötetes válogatása, mindeme fenntartások eltűntek vagy háttérbe szorultak? Korántsem; pusztán elérkezett az ideje annak, hogy maga a mű s a pálya tétessék

mérlegre úgy, hogy annak serpenyőit sem az elvakult rajongás, sem a sokszor személyes okokon felbuzdult ellenézés ne billegtesse; hogy az alkotó s az alkotás önmagáért álljon helyt, de ne kelljen a felelősséget a beléje csimpaszkodókért is vállalnia.

Eszmevilágának körvonalai ma már egyre világosabban kibontakoznak előttünk: a tizenkilencedik századi liberalizmus és humanizmus gondolatkörében nevelkedett fel, s erről az alapról sosem tudott letérni: a huszadik század valóságával is erről az alapról kénytelen szembenézni. Ezért áll valójában egyként idegenül a szocializmus és kommunizmus eszméjével szemben s erről az alapról tagadja a fasizmust is; e szembenállást csak fokozza a szellemi elitbe vetett hite, mely ugyanebbe a tizenkilencedik századi ideológiába ereszti gyökerét, s amely miatt a nép valójában idegen és ellenszenves fogalom marad mindvégig a számára, szinte a megkülönböztethetetlenenségig összeolvadó a „mob”-bal. Küszöb-ember volt két kor között: ez adott számára lehetőséget arra, hogy mindkét kora mélyen bele tudjon látni, mindkettőt átélni s magába fogni tudja; de ez volt az oka annak is, hogy senki sem kerülhette el: ki belé botlott, ki át tudta lépni, ki csak vágyakozva vagy haraggal nézett feléje; de tőle függetlenül, róla tudomást nem véve e kor irodalmában, sőt talán közéletében is létezni nem lehetett.

Egy letűnő kor eszmei alapjairól a jövőbe nézni: szerencsés sorsú nációknál, melyek a történelem diktandójával harmonikus ütemben tudnak fejlődni, ez egyet jelent az idejétmúlt elmaradottsággal. Történelmi fejlődésünk tragédiája, de a babitsi életmű megmentője az, hogy nálunk még a polgári fejlődés feladatai is megoldatlanok voltak, amikor már a szocializmus perspektívája megnyílt; ezért lehetett Babits magatartása és eszmevilága aktuális, gondolatilag-művészileg termékeny akkor is, amikor már Ady harsonája szólott. S ez a jelentősége az ellenforradalom negyedszázados vargabetűje alatt még csak megnövekedett: kiegyezett a Horthy-korszak valóságával, igaz; de annak sem ideológiáját, sem erkölcsét magáévá nem tette, azzal mindig szemben állt. Magatartásának egyik jellemző vonása egyébként is ez a szembenállás: a szocializmussal is a nem korlátozott individualizmusért, de még hevesebben az ellenforradalommal a feudalizmus restaurációja, a keresztény fogalmazású polgári erkölcs semmibevétele, felrúgása miatt. Mint ezt az ellenállást, egész magatartását a Janus-arcúság jellemzi, melyben az ugyanaz sosem azonos önmagával: koronként változik értelme, értéke.

Egy elmúlt kor ideáljaitól való ragaszkodása, küszöb-helyezete, állásfoglalásainak Janus-arcúsága határozta meg nagymértékben

az író s a költő magatartását s ide ereszti gyökerét írói módszere is. Az elvontságra, filozófiára való, természetéből folyó hajlam s az elvontságok életidegenségének győtrődő átélése, s ennek másik arca: élmény-éhsége, az érzéki tapasztalatok iránti mohósága, szompjúsága éppúgy, mint a babitsi próza ironiája s költészetének nem egyszer ironikus felhangú sokrétűsége egyaránt annak a megnyilatkozása, hogy szenvedve ismeri fel racionálisan álláspontjának tehetetlenségre ítélő jellegét, ugyanakkor gyönyörrel szenvedve éli át érzelmi és indulati síkon az ettől való elszakadás szubjektív képtelenségét. Ez adja ennek az ironiának is a kettősségét: hideg, fémcs fényét és győtrő belső tűzét.

Hiú dolog lenne ma már vitát nyitni Babits maradandóságáról: ebben döntött az idő. Nem volt, s bizonyosan nem is lesz soha tömegek kedvelt költője, mint ahogy életműve bizonyosan nem az a „summa lyrae”, aminek feltétlen hívei vélték; de hogy életműve, elsősorban költészete jelentős és marandó, az kétségtelen; azért, mert sajátos helyzete s alkati vonásai következtében valami alapvetően fontosat tudott megszólaltatni kora lelkéből. Ennek a következtében élhet és hathat tovább. Ez a hatás több és maradandóbb, mint pusztán formái; de formaművészetének jelentőségét kisebbiteni annál is inkább botorság volna, mert hiszen ennek eredményei beleszívódtak a magyar líra eleven testébe s onnan immár kitörölhetetlenek.

A „Magyar Klasszikusok” két kötete kétszeres jó szolgálatot tesz Babits utóélete ügyének: egyfelől egy olyan — bár területi korlátoktól megszabott — válogatást ad az olvasók s mindenekelőtt az irodalomoktatással, népszerűsítéssel hivatásosan foglalkozók kezébe, mely — joggal tételezhetjük föl — megrajzolja a babitsi életmű tovább- és velünk élő részének körvonalait; másfelől pedig (nem utolsó sorban Keresztury Dezső bevezetése következtében, mely nem próbálja megkerülni a problémákat) parancsoló erővel tűzi az irodalomtörténet napirendjére Babits és életműve kérdését.

Keresztury a hű barát és tanítvány kegyeletével, de a Babitsot és korát túlélt, a mai világban benne élő ember látásával és eszmeifogalmi tisztességével közeledik az írőhoz és az emberhez. A szinte önálló kis könyvvé növő, százoldalas bevezető egy helyén ő maga mutat rá, milyen jelentősége volt Babits esszéstílusának egy fél-tudós, fél-szépíró nemzedék hangjára és műformára találásában; e nemzedék tagja Keresztury is, s ennek a Babitson lelkedzett, de az önálló egyéniség által kialakított műformának szép példája ez a bevezető.

Helyesen látja ez mutatja be Babits előző korból gyökerezett eszmevilágát, s az azon

szárbaszökő kettősséggel tudja meghatározni az egész embert és életművet: itt gyökereztetni a megőrzés és újítás, a visszavonulás és túlélés kettősségét csak úgy, mint a kitarulkozás és rejtőzés, a prófétikus komolyság és zsonglóri játékoság, az elvonuló remete és az itélő és mozgató közéleti ember kétarcúságát. S ezen a gondolatsoron tovább is lehet menni: épp ez a helyzet alakította ki azt a sajátos babitsi lelkialkatot, mely őt a maga korában oly egyedülállóvá (unikummá és magányossá) tette s amely egyben annyira kifejezője volt végtelenségében is a kor modern embere érzékenységének, egyszerre vonzott-taszított lényének, minden jelenséghez való ambivalens viszonyának. Ez tette őt a modern nagyvárosi értelmiségi ember inkarnációjává ugyanakkor, amikor mindig és mindvégig magában hordozta az ősök s a gyermekkor tájait és embereit, préházba és méhesbe vágyását; s mint már rámutattunk, minden bizonnyal ennek vetülete az a mohó valóságsozomj és filozófiai absztrakcióra való hajlam, mely költészetének elsősorban, de egész művészetének is legizgalmasabb és máig legelevenebb belső feszültségét adja.

Keresztury esszéjének érdeme, ha mindez s még sok más gondolat felgyűrűzik az olvasóban; az egész írás tele van kitűnő meglátásokkal, helyes észrevételekkel; de ugyanakkor ez a dolgozat minden kiválóságával arra is figyelmeztet, mi mindent nem lehet esszé formájában megoldani az irodalomtörténetben. Csillogó és tetszetős gondolat, hogy „ami Bartóknak a népzene volt — az anyanyelv — az Babitsnak a világirodalom”. De így van-e, sőt így lehet-e? Nem hiszem; a világirodalom Babits számára inkább a menekülés útja a „magyar nyomor”-ból — mely megint a kettősség ollóját teljesen kinyitja, mert újra visszaveti őt a magyar nyelvbe és irodalomba, megsokszorozva feladatait, felkozva hivatástudatát.

Az esszé eleven s érdekes képét tudja adni az egyéniségnek, az életmű jellegzetes vonásainak; viszont fokozott mértékben felhívja a figyelmet arra az immár nem halogatható feladatra, hogy Babits életművét s elsősorban a lírikus (és tőle elválaszthatatlanul a műfordító) hagyatékával a részletekbe menő irodalomtörténeti — ha úgy tetszik, aprófilológiai — kutatásnak is szembe kell néznie: enélkül nemcsak végleges, de érvényes ítéletet is alig-alig mondhatunk fölötte. Rendkívüli formai biztonság és változatossága köztudott dolog; de igazán még sosem tudtunk szembenézni azzal, mit is jelent ez konkrétan, az egész életműre s annak egyes korszakaira nézve, s mi az a többlet, amit ez az egyéni erőfeszítés az egész magyar líra fejlődésében jelentett. Nyilvánvaló — s Babits esetében talán még nyilvánvalóbb,

mint bárki másnál — hogy ez a formai gazdagság csak a tartalom és forma komplexitásában, egymásrahatásában vizsgálható módon és érvényesen; de ezt a vizsgálatot mielőbb s minél teljesebben meg kell immár ejteni.

Az emberről s az emberi útról alkotott képünket sem lehet tovább fejleszteni anélkül, hogy tüzetes vizsgálat alá ne vetnők irodalomszervező és irányító szerepét most már, a szenvedélyek csitulán, amikor az egyéni sértettségeket és lekötöttségeket a történetíró szükséges objektivitásával lehet mérni. Mit jelentett a magyar irodalomban a Nyugat Babits szerkesztésében s mit a Baumgarten-alapítvány irodalomirányító szerepe? Ezt a körültekintő és alapos, minden tényt s az egész közéleti, politikai, irodalmi és emberi atmoszférát számba vevő történeti mérlegelés mondhatja csak meg, nem a volt barátok mindent mentő együttérzése vagy a volt ellenfelek el nem csillapult indulata. Vagy tovább menve: Keresztury sem próbálja fehérré mosni Babitsnak az ellenforradalommal szemben is ambivalens álláspontját s rámutat az illúzióknak arra a sorozatára, melyekben Babits ennek a kettősségnek a feloldását kereste, s amely egy ideig hatása kisugárzását, utána egyre fokozódó izolálódását, magányossága megnövekedését okozta-elősegítette. De ezeknek az illúzióknak (melyek közül a „szellemi reform” volt a legmakacsabb s a legszélesebb körre kiható s mely majd a „szellemi honvédelem” nem kevésbé illúziós formájába torkolt) a valóságos értékét vagy káros voltát s hatásuk teljes amplitúdóját felmérni csak a részletekbe menő s az egész irodalmi-ideológiai környezetet számba vevő vizsgálat fogja tudni.

Csak ez az életművet minden oldalról körüljáró, tüzetes vizsgálat fog teljes és tiszta fényt deríteni Babits és Ady viszonyára. Az eddig birtokunkban levő adatok alapján is látható azonban, hogy ez szintén mennyire kétarcú volt. Alkatilag, az irodalom szerepét illető felfogásukban lényeges ellentétek választották el őket (s ezek sokkal fontosabbak, mint az a kissé gyerekesen féltékeny indulat, mely a korai levelekben nyilvánul meg), s ezek az ellentétek az 1909—11-es versekben is nyomon követhetők. Nem kétséges, hogy a *Szonettek*, az *Arany Jánoshoz* kimondatlanul, de érthetően ezt a polemikát juttatja hanghoz, s ennek az indulata lüktet az *Ady Endrének*-ben is. Viszont az ember és a költő nagyságát bizonyítja, hogy 1920 után — bár sosem tagadta azt, ami elválasztotta Adytól — Babits nem volt hajlandó részt venni semmiféle Ady-ellenes kampányban, sőt egyike volt azoknak, akik Ady jelentőségét és vezéri szerepét mindig hangoztatták; sajnálatos is, hogy Ady-tanulmánya nem kapott helyet a válogatásban.

A filozófia jelentőségét bizonygatni Babits életművében és különösen lírájában ma már fölösleges lenne. Az új válogatás is fokozottan kiemeli ennek a jelentőségét. Ez is arról győz meg, hogy az első világháború előtti korszakában szubjektív lírája legforróbban éppen a leginkább gondolati költeményekben nyilatkozik meg: a szellemi izgalomnak olyan ereje árad belőlük, melynek tisztán lírai versei (még szerelmes versei) sem érnek nyomába. Ennek a jelentősége különösen nem kicsinyelhető költészetünk fejlődés-folyamatában; s ha ennek a filozófiának alapvetően idealista jellegéhez kétség nem is férhet, sürgősen szükséges lenne, hogy a kutatás a korabeli filozófiai irányokkal szembesítse Babits életművét és pontosan megjelölje ennek a filozófiának a helyét az európai gondolat történetében: így fogjuk tudni megállapítani valódi jelentőségét a magyar irodalomban is. S csak egy ilyen vizsgálat fogja tudni árnyaltan és helyesen megrajzolni azt az utat, amelyet Babits az első filozófiai versek elvontságától és gondolati izgalmatól az öregkori versekig tett meg, amelyekben filozófia és élet, valóság és elvontság különösen egymásba oldott harmóniában tudott megszólalni. Ez teszi számára lehetővé, hogy az öregkor kapujában, a magány és gyötrő betegség kínjai között emelkedjék a legmagasabbra éppen utolsó verseiben.

Persze Babits igazi álláspontjának, írói és filozófiai magatartásának végérvényes tisztázását maga a költő sem könnyíti meg: az elme szenvedélye izgatja arra, hogy a vers és a gondolat minden lehetőségét igyekezzék végigjárni; ezért találni az életműben — és nem egyszer a remekek között — egymásnak szögesen ellentmondó költeményeket, melyek azonban éppen ellentmondásukban fejezik ki az őt mindig gyötrő teljességre való igényt, a végleges fogalmazás utáni szenvedélyes kutatást. S azt hiszem, arra is érdemes lenne fókuszított figyelmet fordítani, hogy az a fiatal Babits, aki talán minden költőkortársánál érzékenyebben és teljesebben valószínűleg megköltészetében a szecesszió zsúfoltságát, eklekticizmusát, hogyan szakadt el, fordult szembe ezzel a szecesszióval már a tizedes évek közepétől kezdve; hogyan váltott át a háború szörnyű élményének hatására, de humanizmusa, békeszeretete parancsára a csak művészi attitűd mélyen emberi és emberségében mélyen morális magatartássá, hogy ezt a megtalált moralitást mélyítse és gazdagítsa ettől kezdve haláláig.

Mint a bevezető tanulmány, a válogatás is a költő mély ismeretéről, pontos és gondos mérlegeléséről tanúskodik. Hiányérzete természetesen mindenkinek lehet: de a kiadás kötött lehetőségei adott keretek közé kényszerítették a válogatót s azok között jobbat és teljesebbet nehezen lehetett volna adni. Mégis az *Óda a bűnhöz* hiánya fáj, mint ahogy szerintem a *Paysages intimes*-nek is helyet kellett volna találni a válogatásban; szinte érthetetlen, hogy *A húszéves „Nyugat” ünnepe*-re kimaradt, mikor arra a bevezető tanulmány nem is egyszer hivatkozik. Helyet kellett volna találni az *Oly szomorú, hogy oly nehéz megélni* számára csakúgy, mint az *Elgurult napok*-nak: éppen a konkrét valósággal érintkező s abból magasra röppenő lírikus gazdagabb ábrázolása érdekében. Végül sajnálom, hogy *A templom! Röpül!* nincs a válogatásban, akárcsak az *Áfrika, Afrika*; mindkettő a formai-élményi változatosság képét gazdagíthatta volna. Az utóbbi azért is érdekes, mert Babitsnak talán legtisztábban szürrealista hangpróbája; a bevezető indoklatlanul állítja annak a *Fekete ország*-ot, melynek víziója még az impresszionizmus világában marad.

A próza válogatás terjedelmileg talán még nehezebb feladat elé állította a kötet szerkesztőjét, de azzal még ennyi vitánk sem nagyon lehet; a tanulmányok közül mindenesetre hiányoltam *A kellészakadt irodalom* címűt: ez dokumentálta volna valóban elevenen mindazt, amit a bevezető elmond Babitsnak az ellenforradalomhoz való ellentmondásos, kétarcú viszonyáról; azért is érdemes lett volna közölni, mert a két háború közötti irodalmi életnek egyik igen fontos dokumentuma.

Talán e kifogások elevebben tanúsítják a válogatás és a bevezetés kiérlelt, gondos építését, mint a dicséző jelzők: ha egy ilyen gazdag, ellentmondásos és a mérlegelés elé ezernyi nehézséget támasztó életmű felmérése ellen csak ezt tudjuk vetni, az sok dicséretnél többet mond. Keresztury Dezső válogatásával is, tanulmányával is nehéz feladatra vállalkozott, s azt sok szempontból kitűnően oldotta meg; a *Babits Mihály válogatott művei* a „Magyar Klasszikusok” sorozatának kétségtelen gazdagodását jelenti. Igazi jelentőségét azonban ez a munka csak akkor fogja elérni, ha nem záróakkordnak tekintjük, hanem a Babits Mihály életműve körüli kutatómunka méltó ütemelőzőjének.

Nagy Péter